

Б. Андрушків

академік АЕН України

Н. Кирич

д-р екон. наук, професор

О. Погайдак

канд. екон. наук

м. Тернопіль

УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

Вступ або постановка проблеми та її актуальність. Світова фінансова криза, явища політичної не стабільності в Україні та необхідність активізації трансформаційних процесів потребують особливого підходу до виявлення та використання чинників економічного розвитку, серед яких одним із найважливіших є системне реформування підприємств. Його метою є не лише швидка адаптація підприємств до ринкових умов господарювання, а й зростання результативних показників їх діяльності що матиме суттєвий вплив на показники розвитку національної економіки. Ефективним засобом реалізації цих процесів є реструктуризація підприємств.

Необхідність реструктуризації підприємств в галузевому та регіональному планах на макро- і мікрорівнях зумовлена рядом проблем та обставин, серед яких: не ефективність системи управління, техніко-технологічне відставання виробництва, відсутність власних обігових коштів, низька конкурентоспроможність та рентабельність. Вирішення цих проблем пов'язане, насамперед, із формуванням нових організаційно-економічних механізмів і методів управління, які відповідали б внутрішньому стану підприємств і умовам ринку. Одним з яких є антикризове управління підприємствами та знову ж таки їх реструктуризація. Власне ці та інші обставини і обумовлюють актуальність, своєчасність та практичну значимість статті.

Аналіз останніх наукових досліджень у цій сфері показав, що поняття «реструктуризація» досліджується у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, таких як: Кондрашов О. М., Мазур І. І., Мочерний С. В., Норт Д., Терещенко О. О., Філімоненков О. С. та багато інших.

Тим часом, проблеми формування організаційно-економічних механізмів реструктуризації підприємств в галузевому та регіональному планах, в умовах економічних реформ та суспільних трансформацій залишилися за полем зору учених економістів.

Основні результати дослідження. Термін «реструктуризація» в економічних науках вживають у різних значеннях: як реструктуризація зовнішнього і внутрішнього боргу, реструктуризація економіки та реструктуризація підприємств.

Реструктуризація підприємства — система організаційно-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на зміну структури, форми власності, організаційно-правової форми підприємства з метою підвищення ефективності виробництва, збільшення обсягу випуску конкурентоспроможної продукції, фінансового оздоровлення [2].

Суть даного поняття означає «здійснення глибоких якісних і сутнісних структурних змін на різних рівнях та в усіх підприємствах економічної системи з метою підвищення ефективності її функціонування» [6, с. 200].

На рівні підприємства реструктуризація як процес охоплює «зміну відносин економічної власності, форм управління, виробничої структури підприємств для їх господарсько-фінансового оздоровлення, збільшення обсягів продукції, підвищення ефективності та конкурентоспроможності, раціонального використання трудових і матеріальних ресурсів» [6, с. 200].

У посттоталітарний період, на початку переходу до ринкової економіки українські підприємства, як і більшість компаній у Центральній та Східній Європі, зіткнулися з ситуацією, коли попит на їхню продукцію майже зовсім припинився. Постала проблема пошуку нових ринків збуту, в тому числі західних з більш високими вимогами до якості продукції. У свою чергу, зниження торговельних бар'єрів призвело до притоку імпортованих товарів та зростання конкуренції на внутрішньому ринку. Спад та кризові явища в національній економіці посилювали негативні процеси: знизили купівельну спроможність населення і, відповідно, попит на товари широкого вжитку.

За таких умов багато підприємств стали збитковими. Виручка від реалізації продукції стала меншою від вартості матеріалів на її виробництво. В такій ситуації без проведення реструктуризації сподіватись на виживання просто неможливо. Реструктуризація на рівні підприємств передбачає перебудову всіх сфер їх діяльності — від виробничо-технологічних та організаційних систем і до фінансових аспектів та проблем власності. Одним із критеріїв успішності реструктуризації, засобів підняття спроможності підприємств бути прибутковими в новому економічному середовищі є

загалом розробка дієвих методологічних підходів щодо реструктуризації в умовах економічних реформ та суспільних трансформацій.

Необхідно зауважити, що про ці проблеми можна говорити як про економічні важелі підйому національної економіки. Точніше розглядати реструктуризацію як явище і на макрорівні, тобто в межах національної економіки. Вона спрямована, в першу чергу, на зміну співвідношення окремих галузей та підгалузей, рівня розвитку елементів ринкової інфраструктури, механізмів та інструментарію управління економікою загалом та приватизаційними процесами зокрема.

На початку перехідного періоду (у посттоталітарний період) головною метою реструктуризації є подолання кризового стану підприємств, їх виживання в умовах наростаючої конкуренції з боку внутрішніх і зовнішніх конкурентів. Для України це було притаманно періоду 90-х років минулого століття. Однак причини для реструктуризації не зникають як в перехідній економіці, так і після досягнення прибуткової діяльності підприємства. Вони пов'язані з поліпшенням ринкових позицій підприємств, підвищенням її конкурентоспроможності не тільки на національному, а й на міжнародному рівні. А з урахуванням наявного відставання переважної більшості українських підприємств від зарубіжних підприємств можна зробити висновок про те, що потреба у реструктуризації вітчизняних підприємств не зникає упродовж усього перехідного періоду [3].

Загалом теорія реструктуризації базується на тім, що існування тісної залежності між станом зовнішнього середовища, поведінкою підприємств та їх внутрішнім середовищем приводить до необхідності вчасної адаптації цілей та стратегії підприємств, їх організаційних характеристик, структури і функцій до нових ринкових умов. Саме тому «процес комплексної зміни методів функціонування називають реструктуризацією» [5, с. 17]. У науковій літературі поширене й таке визначення: «процес реструктуризації можна визначити як забезпечення ефективного використання виробничих ресурсів, що призводить до збільшення вартості бізнесу» [8, с. 285]. У методичних рекомендаціях Кабінету Міністрів України (у постанові «Про затвердження Основних концептуальних підходів до підвищення ефективності управління корпоративними правами держави»), було запропоновано використання реструктуризації як інструменту і механізму забезпечення захисту інтересів держави [1].

Методичні рекомендації Міністерства економіки України реструктуризацію підприємства трактують як сукупність організаційно-економічних, правових, виробничо-технічних заходів, що спрямовані на зміну структури підприємства, його управління, форм власності, організаційно-правових форм і можуть забезпечити фінансове оздоровлення підприємства, збільшення обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, підвищення ефективності виробництва [9, с. 217; 10, с. 326].

Найбільш системно сучасні процеси реструктуризації сформульовані С. В. Мочерним та І. І. Топішко — «у період переходу від командно-адміністративної системи господарювання до соціально-ринкової еконо-

міки суттєвим аспектом реструктуризації підприємств є забезпечення передумов для пристосування їх до принципово іншого зовнішнього середовища, формування у них потенційної спроможності та реальної здатності до адекватного реагування на постійні, важко передбачувані зміни кон'юнктури внутрішнього та світового ринків» [6, с. 200].

У контексті даного дослідження реструктуризація макроекономічного рівня, на рівні промисловості, припускає створення нових ринкових структур, у тому числі за допомогою держави, яка підтримує конкурентні ринки, що підвищують ефективність великих державних промислових підприємств, а також створення сектора ефективно функціонуючих приватних підприємств. Як відомо, у масштабах окремих промислових підприємств, реструктуризація пов'язана з формуванням відносин власності між такими суб'єктами, як держава, керівництво підприємств, працівники, сторонні інвестори, а також із введенням нових фінансово-економічних механізмів цих відносин. Іншими словами, реструктуризація пов'язана з переходом як економічної системи в цілому, так і суб'єктів господарювання, вхідних у цю систему, на нові принципи функціонування.

Висновки та пропозиції. З усього викладеного випливає, що процеси реструктуризації і реорганізації внутрішньо неоднорідні. Одна група процесів реструктуризації пов'язана з перетвореннями суб'єктів господарювання як елементів макроекономічної сфери, інша характеризується внутрішньо корпоративними перетвореннями. Розрізняється характер реструктуризації за першим і другим напрямом у контексті вирішення завдань розвитку конкуренції і задач забезпечення організаційної ефективності господарської діяльності. Крім того, перша група процесів реструктуризації тяжіє до взаємозв'язку з регулюючою діяльністю держави, обумовленою відносинами власності, друга більш пов'язана зі змістовним перетворенням механізмів і функцій менеджменту фінансово-економічного характеру.

Це дозволяє провести виділення типів реструктуризації. Прийнятною теоретичною основою подібної типологізації в умовах розвитку ринкових відносин можуть служити закономірності теорії еволюційного розвитку, сформульовані Д. Нортон [7]. Відповідно до цієї теорії економіці притаманні два рівні динаміки: рівень організаційних структур (підприємства, фірми, банки тощо), а також їхніх взаємин (товарні і фінансові ринки) і рівень інституціональних правил (права власності, страхове, банківське і економічне законодавство, ділова етика тощо). Відповідно проявляється два типи еволюції: еволюція оргструктур, при якій підприємства можуть змінюватися, укрупнюватися, ділитися, створювати нові відносини між собою при незмінних «правилах гри» і еволюція інституціональних правил, при якій ті ж фірми починають «грати» за новими правилами. Цей процес можна спостерігати на рівні промислових підприємств.

Тим часом, через деякий час зміна інститутів спричиняє зміну структур — кількість і розміри підприємств, їхню економічну політику. Обидва типи еволюції взаємозалежні. Зміна одних спричиняє реструктуризацію і пристосування інших. У цілому це складний процес

структурних перетворень, який характерний для промислового виробництва.

У перехідний період відбувається синхронізація і векторне упорядкування (перехід до односпрямованості) локальних еволюційних циклів. Досягнути цього можна шляхом розробки та використання організаційно-економічного механізму реструктуризації. Зміна більшості цих циклів в процесі реструктуризації об'єднуються, взаємопідсилюють і радикалізують один одного, ніби входять у резонанс, що і визначає особливість трансформації економіки. Далі локальні еволюційні цикли десинхронізуються, і розвиток інституціональних правил так само, як і розвиток оргструктур, знову йде звичайним еволюційним шляхом.

Радикалізм зміни інституціональних правил в умовах системної трансформації обумовлює і специфіку структурних перетворень. У силу розширення інституціональних перетворень відбувається накладення (збіг, перетинання) їхнього загального вектора на вектор структурних перетворень. У результаті цього частина структурних перетворень здобуває характер очевидної підпорядкованості інституціональним перетворенням. Перетворення, які виникли в сфері перетинання інституціонального вектора і вектора еволюції організаційних структур, ми визначаємо як перетворення інституціонального типу. Інша частина еволюційного потоку структурних перетворень, що не співпадає і не пересікається з інституціональними перетвореннями, але викликана змінами, пов'язаними з необхідністю пристосування підприємств до нових «правил», і тому визначається як перетворення функціонального типу.

У цілому вибір стратегії структурних перетворень залежить від взаємозв'язку різних факторів макро-, мезо- та мікрорівнів, а також від тих задач, що покликані вирішити процес перетворень. При розгляді господарської системи правомірно говорити про структурно-організаційні перетворення інституціонального типу, як метод реструктуризації маючи на увазі орієнтацію цілей цих перетворень, пов'язану зі зміною структури господарської системи в її інституціональному виді. Разом з тим, при розгляді організаційних перетворень на рівні процесу функціонування господарської системи (підприємства, галузі), структури її фінансово-господарської діяльності, правомірно віднести ці перетворення до функціонального типу (організація виробництва, організація регулювання) що є складовими організаційно-економічного механізму реструктуризації.

Підсумовуючи вищесказане, можна зазначити, що перетворення в промисловості повинні носити комплексний характер, а це припускає здійснення як інституціональних, так і структурних змін та застосування вище згаданого механізму.

Отже, під реструктуризацією промислових підприємств слід розуміти комплекс заходів, направлених на зміну структури активів і витрат підприємств для подолання їх неефективності та ліквідацію боргів згідно з чинним законодавством. На відміну від існуючих поглядів більшості науковців щодо зв'язку поняття реструктуризації та процедури ліквідації, ми пропонуємо метою реструктуризації промислових підприємств вважати підвищення ефективності їх діяльності та конкурентоспроможності.

Література

1. Про затвердження основних концептуальних підходів до підвищення ефективності управління корпоративними правами держави [Електронний ресурс]: Постанова КМУ: [прийнято КМУ 11.02.2004 р. № 155]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show?nreg=155-2004-%EF&find=1&text=%F0%E5%F1%F2%F0%F3%EA%F2%F3%F0&x=2&y=6>
2. Економічна енциклопедія: у 3 т. Т. 3 / [редкол. : С. В. Мочерний]. — К. : Видавничий центр «Академія», 2002. — 952 с.
3. Качан И. В. Реструктуризация предприятий: теория, практика, проблемы / И. В. Качан, В. В. Шевченко, В. Г. Гадецкий // Научные работы Донецкого государственного технологического университета. — 2002. — № 49. — С. 67.
4. Кондрашов О. М. Зміст та значення процесів реструктуризації промисловості / О. М. Кондрашов // Економіка та держава. — 2006. — № 5. — С. 22–24.
5. Мазур И. И. Реструктуризация предприятий и компаний / И. И. Мазур, В. Д. Шапиро и др. — М. : Высшая школа, 2000.
6. Мочерний С. В., Топішко І. І. Реструктуризація економіки / С. В. Мочерний, І. І. Тігіпко. — Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 3. Редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К. : Видавничий центр «Академія», 2002.
7. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт. — К. : «Основи», 2000. — 11 с.
8. Оценка бизнеса / под ред. А. Г. Грязновой, М. Д. Федотовой. — М. : Финансы и статистика, 2001.
9. Терещенко О. О. Фінансова санація та банкрутство підприємств / О. О. Терещенко. — К. : КНЕУ, 2000.
10. Філімоненков О. С. Фінанси підприємств : навчальний посібник / О. С. Філімоненков. — К. : Ельга, Ніка-Центр, 2002.
11. Андрушків Б. М. Структурні реформи економіки: світовий досвід, інститути, стратегії для України Тернопіль / Андрушків Б. М. // Економічна думка ТНЕУ, 2011. — С. 847–848.
12. Андрушків Б. М. Удосконалення методичного підходу до аналізу капіталізації машинобудівного / Б. М. Андрушків, Л. М. Мельник // Економічний вісник Донбасу. Науковий журнал 2010. — №3 (21). — С. 41–45.